

UMUMİ TÜRK FOLKLORUNDA ÖLÜMSÜZLÜK KONUSU

Nezaket Hüseyinova*

Akt:Alimcan İnayet

Türk topraklarında zaman zaman yağma amacıyla yapılan savaşların, baskınların en büyük zararını yine onun kültürü, dili ve etnik kökü görmüştür. Şöyle ki, bu savaşlar sırasında halkın kültür abideleri mahvolmuş ya da silinip gitmiştir. Yabancı halkların etkisi ve muhtelif kültürlerin zorla kabul edilmesi neticesinde dile yabancı kelimeler girer, çeşitli milletlerin aynı coğrafi alanda yaşamaları ile etnik kök. dünya görüş vs.ler kısmen değişir. Belirli zaman çerçevesinde dünya görüşün çeşitli istikamette formlaşması kültürü ve edebiyatı ciddi bir şekilde etkiler. Onun için Türk halklarının hem de diğer halkların eski talihlerini, kendilerine özgün kültürlerini, dillerini, etnik kökenlerini araştırmak için değerli belgeler içerisinde destanlar önemli yer tutar.

Türk soy kökünü, adet ve geleneklerini, milli ve kahramanlık hususiyetlerini bünyesine alan desianlarda("Ural Batur", " Maaday Kara ", " Kitab-i Dede Korkut ", " Şan Kızı". " Köküdey ", " Türk Yaradılış Destanı") bir kaide olarak ebedi hayat, yani ölümsüzlük fikri ön plandadır. Bu bir tesadüf değildir. Öyle ki, insan yaratıldıktan beri hayali idrak etmek zorunda kalmıştır, onu içinde bulunduran kainatın kim tarafından, nasıl yaratıldığı insanı hep düşündürmüştür. Şimşegin çakması, yağmurun yağması. canlıların belirli bir müddetle sonra mahvolmaları gibi tabiat sırları animist dünya görüşlü insanları dehşete düşürmüştü ve düşünmeye mecbur etmiştir. Bu hadiseler kainatın ve doğanın sırlarıyla baş edemeyen ilkel tasavvurlu insanları daima korku altında tutmuştur. Dolayısıyla insanlar da kurtuluş yollarını aramaya çalışmışlardır, Bazı hadiseler hakkında insanlar zaman zaman kendi düşünce^; seviyesinde kendi dünya görüşlerine uygun efsane ve rivayetler yaratmışlardır. Bu efsane ve rivayetler hafızalarda yaşayarak destan ve masallar aracılığıyla günümüze kadar ulaşmışlardır.

Gösterilen tüm kaynaklarda ebedi hayatı bulmak fikri, gayesi, maksadı aynı ise de bu ölümsüzlüğü kazanmanın ayrıntıları, yol ve yöntemleri farklılık arz etmektedir. Yaradılış konusunu işleyen kaynaklar gösteriyor ki, Tanrının ilk yarattıkları ölmeyeceklerdi, Tanrı ile aynı mekanda ezizet çekmeden yaşıyacaklardı. Onlar şeytanın sözüne uyarak yasaklanan yemekleri yediklerinden dolayı Tanrı onları cezalandırarak

* M. E- Resulzade adındaki Bakü Devlet Üniversitesi'nin Filoloji İlimleri araştırmacısıdır.

ölümlü kılmıştır. Bu konu " Türk Yaradılış Destanı "nda , " Bibliya " ve " Kur'an - i Kerim "de aynı süje etrafında cereyan eder.

Tanrı Erlik'in sözüne uyan Eje'ye: " ...sen Erlik'in sözüne uydun, yasak meyveyi yedin, öyleyse cezam çekeceksin. Çocuk doğuracaksın, doğururken de zorluk ve eziyetle çekeceksin. Sonunda Öleceksin, Öltünmü tadacaksın !..." der. Gösterilen kaynaklarda da bu konu benzer bir şekilde gelişir. Şöyle ki, her üç kaynaktaki şeytan önce kadını, sonra kadın aracılığıyla kişiyi yoldan çıkarır. Görüldüğü gibi, ilk yaradılış destanlarında Tanrı insanı ölümsüz olarak yaratmıştır. Şeytan onun yaratıklarının kalblerine girerek onları yoldan saptırır ve böylece onların ölümlü kılınmalarına neden olmuştur. " Ebedi hayatı arama " konulu destanlar bazı yaradılış efsane ve rivayetlerinin bir çeşit devamı intibasim uyandırmaktadır. Bazı konulara bakarken öyle bir kanaat ha sil olur ki. insanlar yitirdikleri saadeti (ölümsüzlüğü) ararlar, bu yolda onları kandıran kötü güç (Erlikşeytan)! yenmek için savaşırlar.

Başkurt destanı " Ural Batur "da Ural ab-i hayatı ararken kötü güçleri temsil eden katil şah ile. yılanlar sahi Kelkefe ve oğlu Zerkum ile, Ezrek ile, devler ile, yasak edilmiş kam içtiği için kötü güçlerin hizmetçisi olan kardeşi Şulgen ile ; Şumer destanı " Bilkamis "da Bilkamis ve Enkidu Humbaba, onu himaye eden yıldırım, tufan ve yağmur Tanrısı Addu. Veer, Şamaş. yeraltı dünyasının sahibi Yerşikal ile ; Altay destanı " Maaday Kara "da Köküdcy Mergcn kötülüğü temsil eden Kara Kula, Erlik Biy, kızı Kara Taadi ve ona hizmet eden Kara Buğa, Kara nar ile; " Kitab-i Dede Korkut "da Deli Dumrul Azrail ile karşılaşır. Onlar sanki söz konusu şeytanın temsilcileri olan kötü ruhlarla karşı kendi haklarını (ölmezliği) geri almak için savaşırlar ve neticede yaptıkları ile ölümsüzlüğe esirler.

Kendi mitolojik seciyeleriyle seçilen " Ural Batur " destanı ebedi hayat konusunun araştırılmasında ilk kaynak niteliğinde değerli malzemedir. Öyle ki, destan mitolojik Ö/ellikler, ani misî düşünceler taşıyan bir destandır. Onlar ölümün ne olduğunu, kim tarafından ggönderildiğini. tabiatın dehşet verici, bozulmaz, kaçınılmaz bir kanun olduğunu idrak etme yeteneğine sahip değiller. Onlar kaçıp gizlendikleri bu adayı ölüm bulamaz diye bilirler². Hatta ölümü canlı tassavvur eden ala oğullarını onun başını kesmekle görevlendirir.

" Ekeryulda ülem osraha, başın kırkıp alıp kaytırğa kuşkan " ³.

Anlamı: Eğer yolda ölüme rastlarsanız başını kesip alıp eve getirin.

Bu konu Kitab-i Dede Korkulun " Deli Dunırl " hikayesinde de benzer bir şekilde cereyan eder. Şöyle ki, Deli Dumrul da Azrail'i canlı tasavvur ederek: " Mere, Azrail dediginiz ne kişidir ki, adamın canını alıyor ? Ya kadir Allah, birliğin, varlığının hakkı için Azrail'i benim gözüme göster, savaşıyım, çekişeyim, mücadele edeyim.

¹ Türk Destanları, İstanbul, 1976, s. 21

² Başkurt halik epusi, Moskva, 1977, s. 61

³ aynı eser, s. 88

Umummi Türk Folklorunda Ölümsüzlük Konusu

güzel yiğidin canını kurtarayım" dedi⁴.

Deli Dumrul'un bu konuşması kendiliğinden tezzat teşkil etmektedir. Eğer konuya dini bakımdan yaklaşacak ve hikayenin islam dininin ortaya çıktığı dönemde teşekkül etliğini kabul edecek olursak Deli Dumrul'un Allahın varlığını, birliğini kabul edip de Azrailin nasnl bir kuvvete sahip olduğunu bilmemesi ve onu canlı tasavvur ederek onunla savaşmak istemesi İlginç gelir.

Ebedi hayat konusu Şumer ve Hind efsanelerinde daha iyi işlenmiştir. " Bilkamis " destanında Bilkamis Enkidunun ölümünden sonra şöyle düşünür:

Gören bir de ölüler Güneşi görebilirler ?⁵.

Bu fikir ona rahatlık vermez. O insanlar için ebedi hayatı bulmak maksadıyla Maşu dağına Utnapiştinin yanma çıkarken rastladığı Hanım ona şöyle der:

Sen nereye gitsen de, gezsens de kainatı.

Hiç bir vakit bulamazsın aradığın *hayatı*,

Tanrılar halkeyleyip insanı yaratırken,

Ölümü insan için buyurmuşlardı onlar...⁶.

veya Şamaş :

İnsan geldi, giderdi, dünyada hiç bir şey karmaz⁷.

Görüldüğü gibi, burada ölümsüzlük arayan gencin boşuna uğraştığı ona defalarca hatırlatılır. Ama destan yaratıcısı insanın neye kadir olduğunu, " ebedi hayal "ı kazanmanın yollarını göstermek için kahramanı tüm deneme ve merhalelerden geçirerek son noktaya kadar götürür.

Hint efsanesi " Mahabharata "da bu fikir daha açık bir şekilde ortaya çıkar, Bu efsanede artık ölümün " alın yazısı " olduğunun onaylandığı görürüz.

Bu dünyaya gelenin ölümü alınındadır,

Dönüp dolaşıp başa gelir sonunda,

Olacağı ne çare ?...⁸.

veya

Hayatın çok sıkı kanunları var,

Bilinmeyen bir yerden gelip dünyaya,

⁴ Kitab-i Dede korkut, Bakı, 1978, s. 88

⁵ Bilkamis dastanı, Bakı, 1985, s. 67

⁶ aynı eser, s. 77

⁷ aynı eser, s. 57

* Mahabharata, Bakı, 1998, s. 142

Nezaket Hüseyinova

Bilinmeyen bir yere gider insanlar⁹

Bu destanda insanlar ölümü ararken mitolojik tefekküre değil, reel hayat hadiselerine dayanırlar. Destanda açıkça görüldüğü gibi "ölüm"ün hayat kanunu, kaçınılmaz bir güç olduğunu artık idrak ederler.

"Şan Kızı" (len kızı) destanında "ölümsüzlük" nisbidir. Atası Boyan Lauş'un gelmediğini görüp oğlunun öldüğünü zanneder.

Zira Ölümsüz Alp da ölebilirmiş,

Kendisi bunu istese...

Veya onu diğer Alplcr öldürürse¹⁰.

Görüldüğü gibi burada nisbilik sembolik karakter taşır. Buradaki "Alp" mukaddes gibi telakki edilir. Eğer o mukaddes ise onu ancak kendisi veya diğer kutsallar öldürebilirler.

Genellikle ebedi hayalı aramayı konu edinen destan ve masallarda ölümsüzlüğün sun bir kaide olarak suda aranmaktadır. Bu da tesadüfi değildir. Yaradılış için gerekli olan dört unsurun ilki sudur. Su hayalın temelidir. Destanlara bu açıdan bakarsak ebedi hayatı aramanın sembolik anlam taşıdığına şahit oluruz. Şöyle ki, bu iksir ancak tatlı sulu çaylarda, kaynaklarda bulunur. Bildiğimiz gibi, acı, tuzlu denizler hayat kaynağı olamaz. Çünkü o ne insanlar için içmeye, ne de tabiatın yeşermesine yararlıdır. Onun için kahramanlar insanlığı, tabiatı bu korkunç durumdan kurtarmanın yollarını aramış ve sonunda hayat suyunu (tatlı su kaynaklarını) bularak yaradılış susuzluk belasından andırmışlardır. Suyun aslı mahiyetini kavrama yeteneği olmayan insanlar onun tabiata can verme kudretini gördükçe bu eşsiz kuvvete kendilerine göre sonsuzluk, ölümsüzlük kaynağı gibi anlamlar vererek efsane ve rivayetler yaratmışlardır. Halta tabiat hadisesi olan depremler, çiğler, taşkınlar neticesinde suyun önünü kesen dağ ve kayalıkları zorlukla parçalayan ilkel tasavvurlu insanlar onları kötü güç dev, ejderha olarak sembolleştirmişlerdir. Masal ve destanlarda "sonsuzluk suyunun (tatlı su) dev ve buna benzer kölü güçler tarafından esir alındığını görmek mümkündür. İlginçtir ki, suyu sonsuzluk bahsetme iksiri olarak ele alan mitolojik konulu efsane ve rivayetlerden somaki aşamalarda şair ve yazarlarımız kendi eserlerinde belirli hadise ve gerçeklerin okuyuculara aktarılmasında bundan ustalıkla istifade etmişlerdir. Bu mitolojik konuya dahi şairimiz N. Gencevi'nin son eseri "İskenderaame" destanının "Şerefname" bölümünde rastlarız.

Dünyada zulmün olmadığı bir diyar,

O güzel toprakta hayat suyu var...

Yaşamak istersen dünya uzununu.

⁹ aynı eser, s. 158

¹⁰ Mikayıl Baştu, Şan Kızı, İstanbul, 1991, s. 90

¹¹ "Vral Batur", "Köküdey", "Bükams" dastanları, ~¹ Melik-Mcmmed "nağlı vs.

Umummi Türk Folklorunda Ölümsüzlük Konusu

Git geçir eline hayat suyunu ! "

N. Gencevi'nin eserinde bu konunun tasviri didaktik eğitici) öneme sahiptir. Şair eserinde bu mitolojik konuyu iki rivayette verir. Bunların biri köylünün, diğeri ise Rumlu ravüerin rivayetidir. Her iki halde Hızır hayat suyunu içtiği halde İskendere kısmet olmuyor¹³ . Bununla da Nizami kendi eserinde seve seve yücelttiği kahramanın asıl larih sahnesinde oynadığı fatih rolünü küçük bir çizgi de olsa dikkati çeker. Aynı hadiseyi Rum rivayeti şeklinde esere dahil ederek nazma çekmiştir.

"O yolda karşısına çıktı bir melek.

Padişahın eline o el çekerek.

Dedi: " Bu, dünyayı geçirdin ele,

Böyle ham hayale doymadın hele " ¹⁴

Sembolik karakter taşıyan bu rivayetten böyle bir netice hasıl olur ki, eğer İskender gibi bir fatihe ebedi hayat kısmet olsa idi, o zaman bütün kainat yakınışı olurdu. Bu da ancak İblise has alamettir. Ama destan ve masallarda da açıkça görüldüğü gibi ebedi hayat ancak mukaddes ruhun taşıyıcılarına kısmet olur. Bu eserde de ebedi hayat sadece insanlara yardım eden, onlara yol gösteren, zorluklardan kurtaran Hızır Peygambere nasip olur.

" Ebedi hayatı arama " konulu destanların hepsi aynı sonuçla biterler.

"Ural Batur " destanında kahraman öyle bir hayatı arar ki, oradaki canlılar ölmesin, bitkiler hiç bir zaman solmasın, güçlüler zayıf olanları avlayıp yemesin. Bu onun ilkel tefekküründen ileri gelir. O otlar, çiçekler solmazlarsa yenilerinin bitmeyeceğini, sular akmazlarsa kokacağını, yaratılan ölmezse yer yüzünde hayalın çekilmez bir hale geleceğini anlamaz. Bu bakımdan destanın sonunda ölmezlik kazanmış ihtiyar kişinin geldiği nokta insanda merak uyandırır:" Vaktiyle ben de senin gibi bu çeşmeden su içtim. Maksadım kötülüğü yenip, güzel yaşamaktı. Ben artık ölmek istiyorum. Ama ben o çeşmeden su içtiğim için Ölüm benim ruhumu kabul etmiyor. Canıma kurtlar saldırıyorlar. Lazimsiz bir hayat yaşamaktansa, insan ona verilen ömrü liyakatle yaşasa, o ölmezlik kazanır " ¹⁵ .

Şumer destanı" Bilkamıs "da da aynen bu tür fikir aşlanır.

Bilkamıs :

Ölüm korkutur beni, yok mu ebedi hayat ?¹⁵

Adam akreb cevabında :

¹² N. Gencevi, Şerefname, Bakı, 1988. s. 505

¹³ aynı eser, s. 512-513

¹⁴ aynı eser, s. 512

¹⁵ Beşkört halik eposı, Moskva, 1977, s. 149-150

¹⁶ Bilkamıs, Bakı, 1985, s. 70

Nezaket Hüseyinova

"Gece gündüz çal çağır, nağme eyle oyna sen !

Güzel giyinip geçin, giysin teiniz ak olsun,

Sevgilini azizle razi olsun erinden,

İnsanın hayatı da, işi de budur ancak!¹⁷

" Kitab-i Dede Korkut " destanının " Deli Dunıral " hikayesinde Deli Dumrul Taundan aman dilediği zaman helalinin sadakati ve kendinin de doğru yola girdiğini göz Önüne alarak Tanrı ona 140 yıl ömür verir. Deli Dumrul ne kadar uzun ömür verilse de cismanı Ölümün kaçınılmazlığı, iyilik etmekle ebedi yaşayacağını idrak eder ve 140 yıllık ömründe sadece iyilik edeceğine söz verir:

Ulu yollar üzerine,

İmaretler yapayım senin için.

Aç görsem doyrayım senin için,

Yalıncağ görsem donadayım senin için "¹⁸.

Hint efsanesi " Mehabharala "da Yudhiştira ömrü boyunca iyilik etliği için bin gözlü İndira onu Tanrıların mekanına götürür.

Dünya neye gerektir ?

Edeceksen iyilik et,

Tannım karıncası,

Alkışı seni bulsun¹⁹.

Beşeri fikirlerle yaşayan kahramanlar hiç bir zaman yalnız kendilerini düşünmezler. Onlar bütün canlı hayatı zulümden kurtarma yolunu tuttıkları için mukaddesliğe kavuşurlar. Ama Nizami'nin İskenderi yalnız kendisini düşündüğü için istediğine erişemez.

Bütün bu karşılaştırmalardan hülasa olarak bir felsefi sonuç çıkarmak mümkün: " Cismanı ölüm kaçınılmazdır. Ebedi yaşamın iksiri hayırlı işler yapmaktır. Sağlığında hayırlı işler yapan ebediyet kazanır".

¹⁷ aynı eser, s. 77

¹⁸ Kitab-İ Dede Korkut, Bakı, 1978, s. 93

¹⁹ Mahabharata, Bakı, 1988, s. 76